

ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА ТА ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

TEACHING CULTURE AND PEDAGOGICAL SKILLS OF TEACHERS UNIVERSITIES

УДК 378:37.091.12

Лескова Л.Ф.,
старший викладач кафедри
соціальної роботи
Чернігівського національного
технологічного університету

У статті означені основні аспекти педагогічної культури та її основної, визначальної складової частини – педагогічної майстерності. Саме професійна культура педагога визначає ступінь розвитку його здатності до вирішення професійних завдань і характеризує його як майстра своєї справи.

Ключові слова: викладач ВНЗ, педагогічна культура, педагогічна майстерність, педагогічна діяльність.

В статье обозначены основные аспекты педагогической культуры и ее основной, определяющей составляющей – педагогического мастерства. Именно профессиональная культура педагога определяет

степень развития его способности решения профессиональных задач и характеризует его как мастера своего дела.

Ключевые слова: преподаватель ВУЗа, педагогическая культура, педагогическое мастерство, педагогическая деятельность.

The article outlines the main aspects of the pedagogical culture and its basic defining component – pedagogical skill. It is the professional culture of the teacher determines the degree of development of his ability to solve professional problems and characterizes him as a master of his craft.

Key words: university lecturer, teaching culture, pedagogical skills, pedagogical activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сьогодні в суспільстві змінилися цільові орієнтири освіти і цінності, отже, повинні змінюватися і способи діяльності викладача вищого навчального закладу (далі – ВНЗ). Для цього необхідно формувати педагогічну культуру, яка б відповідала вимогам часу й останнім тенденціям у науці. У статті спробуємо виділити основні аспекти педагогічної культури, у т. ч. педагогічної майстерності як ключової складової частини професійної культури викладача ВНЗ, і те, як вони реалізуються в особистості їх носія – педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми розвитку та формування педагогічної культури та майстерності педагогів, освітян були предметом уваги багатьох педагогів, серед яких А.В. Барабанщиков, О.В. Бондаревська, М.М. Букач, С.С. Вітвицька, О.Б. Гармаш, В.М. Гриньова, Т.В. Іванова, Н.О. Комар, В.І. Лозова, С.С. Муцинова, О.П. Рудницька, І. Бех, Н. Кузьміна, Е. Клементьєва, Н. Крилова, С. Сисоєва, О. Уваркіна, Ю.В. Васильєва, Г.В. Єльнікова, М.Т. Захарова, І.А. Зязюн, Б.С. Кобзарь, Ю.А. Конаржевський, М.І. Кондакова, В.О. Сухомлинський, Ю.А. Табаков, котрі у своїх наукових доробках обґрунтували деякі аспекти проблеми розвитку педагогічної культури та педагогічної майстерності.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність у сучасній науці значної кількості наукових праць, присвячених проблемі формування педагогічної культури, сьогодні вона залишається однією з найбільш дискусійних. Поза увагою дослідників залишилася проблема формування педагогічної культури та її визначальної складової частини – педагогічної майстерності викладача ВНЗ.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу дослідити особливості педагогічної культури та

педагогічної майстерності викладача ВНЗ, означити шляхи вдосконалення педагогічної майстерності викладача ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Сучасна модель професійної компетентності педагога ВНЗ в умовах швидкої зміни та прогресу в сфері науки передбачає:

- усвідомлення, розуміння, оцінювання власного педагогічного досвіду;
- здатність аналізувати свою професійну діяльність у цілому;
- швидко і конструктивно приводити свою діяльність у відповідність до нових ціннісних орієнтацій – оволодівати новими технологіями, способами, виходити на новий рівень результатів;
- володіння високим рівнем педагогічної культури [6, с. 10–11].

Саме професійна культура педагога визначає ступінь розвитку його здатності до вирішення професійних завдань і характеризує його як майстра своєї справи.

Отже, постає необхідність визначити поняття педагогічної культури.

Педагогічна культура – рівень засвоєння людиною, фахівцем, педагогом сформованого в суспільстві соціально-педагогічного досвіду, реалізації цього досвіду в повсякденній навчально-виховній діяльності за відповідного рівня результативності.

Педагогічна культура визначається як високий рівень розвиненості у педагога особистісних якостей (характеру, інтелекту, загальної ерудиції), творчого потенціалу та професійних здібностей. Стрижневою основою культури педагога є його духовно-моральне виховання. Саме культурою педагога визначаються його дії в конкретному освітньому процесі, його вибір технологій навчання і виховання, оскільки педагогічна культура є частиною загальнолюдської культури.

Професійна культура педагога ВНЗ – це складна, комплексна складова частина його особистості, що поєднує в собі соціальні, професійні й суто особистісні характеристики.

Професійна культура педагога – це звіт вимог до професійних знань, умінь і навичок, рівні теоретичного і практичного досвіду педагога.

За твердженням В.І. Лозової, педагогічна культура викладача – це професійна культура, гармонія педагогічного мислення та творчої діяльності, які сприяють якісній організації навчального процесу. Автор стверджує, що професійно-педагогічна культура діалектично пов'язана з усіма елементами особистісної культури: моральною, естетичною, розумовою, правовою, політичною, екологічною тощо, оскільки вона є інтегральним показником інших видів культур, їх складником і водночас містить їх у собі. Встановлено, що результатами процесу формування професійно-педагогічної культури є розвиток педагогічної етики, професійної майстерності, творчої індивідуальності та професійної компетентності [5, с. 408].

До педагогічної культури педагога належать:

- 1) загальна культура – міра освоєння досягнень людства;
- 2) професіоналізм, складається з активного володіння предметом і технологією навчання;
- 3) професійно-особистісні якості – морально-етичні та соціальні особливості, притаманні педагогу.

В.В. Ягупов виділяє такі складники педагогічної культури як прояву творчої індивідуальності педагога:

- ерудицію, наукові знання, науковий світогляд;
- комунікативну культуру;
- психолого-педагогічну та методичну підготовку, педагогічну майстерність;
- особистісні якості (духовне багатство, гуманізм, справедливість, толерантність, відкритість, оптимізм, прагнення до самовдосконалення);
- розвинуте професійно-педагогічне мислення, професійну компетентність;
- педагогічну техніку (як сукупність прийомів володіння собою і прийомів впливу на інших вербальними і невербальними засобами) [9, с. 80].

С.С. Вітвицька називає такі складники педагогічної культури викладача: науковий світогляд, наукову ерудицію, духовне багатство, педагогічну майстерність, педагогічні здібності, природно-педагогічні людські якості, педагогічну техніку (культуру зовнішнього вигляду, культуру мови, культуру спілкування, педагогічну етику, педагогічний такт, прагнення до самовдосконалення) [2, с. 86].

Науковці ХНУ ім. В.Н. Каразіна педагогічну культуру конкретного викладача визначають як прояв загальної культури в умовах педагогічного процесу, що визначається як високий рівень духо-

вного розвитку педагога та його професійної майстерності [7, с. 407].

Але потрібно зазначити, що не будь-яку діяльність і не будь-який її результат можна характеризувати як певний рівень «культури». Високий рівень культури діяльності визначається тим, що вона не тільки сприяє появі суспільно корисних продуктів, а й розвиває, вдосконалює саму особистість як суб'єкта суспільних продуктивних сил. Головна мета культурного розвитку особистості – реалізація творчих можливостей людини, набуття професіоналізму [8, с. 69–70].

У педагогічному середовищі виділяють такі рівні педагогічної культури:

– високий рівень, на якому всі компоненти педагогічної культури, сформовані в єдності, характеризуються високим рівнем усвідомленості та постійності використання. Педагогові з високим рівнем педагогічної культури притаманна стійка потреба у підвищенні власної педагогічної культури, постійне прагнення до активної професійної діяльності та самовдосконалення;

– середній рівень, на якому компоненти педагогічної культури сформовані не повністю, вони недостатньо усвідомлені, спостерігається недостатній досвід педагогічної діяльності, ситуативність у виконанні поставлених задач, відсутність сформованої потреби в цілеспрямованому професійному самовихованні;

– низький рівень, на якому компоненти педагогічної культури недостатньо сформовані або відсутні взагалі, не сформовані суспільно значущі мотиви обраної професії, відсутня потреба у підвищенні власної професійної майстерності [6, с. 13].

Таким чином, педагогічна культура викладача ВНЗ постає як складне, системне, динамічне утворення, спрямоване на оволодіння педагогічним досвідом, з метою самопізнання, самовдосконалення та самовиховання.

Стрижневим компонентом педагогічної культури є педагогічна майстерність, яка є синтезом індивідуально-ділових якостей і властивостей особистості і виступає показником ефективності педагогічного процесу.

Педагогічна майстерність передбачає високий рівень оволодіння педагогічною діяльністю, комплексом спеціальних знань, умінь і навичок, професійно важливими якостями особистості, які дозволяють педагогу ефективно організовувати й управляти навчально-пізнавальною діяльністю студентів, здійснювати цілеспрямовану педагогічну взаємодію.

Майстерність педагога є результатом багаторічного педагогічного досвіду та творчого саморозвитку особистості.

Педагогічну майстерність визначають як пошук нових методів і форм рішення незліченного ряду педагогічних задач із високим рівнем успішності.

Педагогічна майстерність формується у процесі педагогічної діяльності й відображає її особливості. Тому структурні компоненти педагогічної майстерності загальні у всіх викладачів.

Основою становлення педагогічної майстерності є професійні знання викладача. З одного боку, знання викладача направлені на дисципліну, яку він викладає, а з іншого – безпосередньо на студентів. Змістову частину професійного знання викладача становлять: володіння навчальною дисципліною, її методиками, а також ґрунтовними знаннями з педагогіки й психології.

У процесі своєї педагогічної діяльності у викладача формується свій власний індивідуальний стиль викладання дисципліни, свої методики, форми викладання й передачі знань студентам [3, с. 46].

Сутність педагогічної майстерності проявляється через визначення її елементів: 1) гуманістичної спрямованості; 2) професійної компетентності; 3) педагогічних здібностей; 4) педагогічної техніки.

Авторитетним можна вважати формулювання структурних компонентів педагогічної майстерності у дослідженнях Л.Г. Кайдалової, Н.Б. Щокіної, Т.Ю. Вахрушевої:

– професійна компетентність – знання педагогіки, психології, логіки, принципів, форм і методів навчання і виховання, змісту навчального предмета й індивідуальних особливостей студента; уміння спілкуватися, дохідливо викладати навчальний матеріал, вести полеміку, керувати дискусією, використовувати наочні посібники і технічні засоби навчання, зацікавлювати і підтримувати увагу, аналізувати й оцінювати знання та вміння студентів, володіти комп'ютером; навички усного мовлення, розподілу власної уваги, орієнтування в часі;

– особисті якості – науковий світогляд, висока моральність, широкий кругозір та ерудиція, духовна культура, оптимізм, емоційна стійкість, витримка, наполегливість, співчуття, терплячість і доброзичливість;

– педагогічна техніка – комплекс умінь і навичок, що дають змогу досягнути оптимальних результатів у навчанні та вихованні студентів (міміка, жести, техніка мовлення, техніка педагогічного спілкування, вміння контролювати власні емоції, настрої тощо);

– педагогічний такт – уміння обирати відповідний тон і стиль спілкування із студентами, колегами;

– педагогічна творчість – заснована на повноті інформації, науковому прогнозі, умінні педагога щоразу по-новому й ефективно застосовувати в навчально-виховному процесі різні комбінації форм і методів педагогічного впливу. Розмаїття педагогічних ситуацій, виникнення проблем, праг-

нення підійти до їх вирішення нестандартно на основі своєї уяви зумовлюють педагогічну творчість. Робота «за шаблоном» значно збіднює педагогічний процес і негативно впливає на авторитет педагога;

– гуманістична спрямованість – одна з визначальних характеристик майстерності. Спрямованість – це прагнення особистості до певного роду занять, що базується на стійкому інтересі до нього. Основою її є ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації. Гуманістична спрямованість – це спрямованість на особистість іншої людини, утвердження духовних цінностей, моральних норм поведінки і відносин тощо;

– культура мовлення – майстерне володіння словом, уміння точно, доступно, емоційно, образно висловлювати свої думки, оскільки всі педагогічні задуми, цілі та завдання реалізуються в педагогічній взаємодії – спілкуванні зі студентами;

– педагогічні здібності – це особливі якості особистості викладача, що зумовлюють успішність педагогічної діяльності [4, с. 8–9].

Для становлення педагогічної майстерності, яка складається з практичних умінь і навичок, звичних дій, велике значення має безпосереднє спілкування з педагогом-майстром, переймання його досвіду, практичних знань і вмінь.

Можна виділити такі шляхи вдосконалення педагогічної майстерності викладача ВНЗ:

1. Набуття знань у різних сферах людської діяльності та постійне їх вдосконалення.

2. Самовдосконалення у педагогічній діяльності шляхом освоєння новаторських методів і форм роботи.

3. Оволодіння психологічними прийомами вивчення аудиторії та підтримання пізнавальної активності студентів.

4. Розвиток мислення та мовлення.

5. Оволодіння методикою проведення різних видів семінарських і лекційних занять залежно від індивідуально-особистісних якостей студентів.

6. Удосконалення і вироблення власних навчально-виховних методик, необхідних педагогу-новатору.

7. Досконале знання організаційної структури навчально-виховного процесу.

8. Вивчення передового педагогічного досвіду і досвіду педагогів-новаторів з метою підвищення ефективності наукової та навчально-виховної діяльності [2, с. 73].

У формуванні та вдосконаленні педагогічної майстерності важливе місце займають психолого-педагогічні знання та вміння, які дають змогу викладачеві ВНЗ можливість вивчати студентів, виявляти індивідуальні особливості кожного з них, визначати найбільш ефективні методи педагогічного впливу як на окремого студента, так і на групу в цілому [4, с. 5].

Таким чином, саме у педагогічній діяльності викладача ВНЗ реалізуються індивідуальні якості, вміння та професійні педагогічні здібності у формі особистісних і суспільних відносин. Саме особистість викладача і простір його професійної діяльності створює унікальну основу для становлення й оптимізації педагогічної майстерності.

Висновки. Отже, на основі вищезазначеного можна зробити висновок, що педагогічна культура викладача ВНЗ полягає в творчій самореалізації особистості викладача в різноманітних формах педагогічної діяльності та спілкуванні, спрямованих на освоєння, передачу і створення педагогічних цінностей і технологій. Педагогічна майстерність як ключовий компонент педагогічної культури включає в себе мистецтво навчання і виховання, яке доступне кожному педагогу, але потребує постійного вдосконалення. Справжня майстерність викладача ВНЗ полягає у вмінні спрямовувати всі види діяльності навчально-виховного процесу на усесторонній розвиток студента.

У праці «Розмова з молодим директором школи» В.О. Сухомлинський зазначив: «Досвід багатьох років переконує, що суттю педагогічної

творчості є думка, ідея, яка пов'язана з тисячами повсякденних явищ. Педагогічна ідея – це, образно говорячи, повітря, на якому плывуть крила педагогічної майстерності».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2006. 384 с.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: метод. посіб. 2003. 316 с.
3. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність: підручник. 1997. 349 с.
4. Кайдалова Л.Г., Щокіна Н.Б., Вахрушева Т.Ю. Педагогічна майстерність викладача: навч. посіб. 2009. 140 с.
5. Лекції з педагогіки вищої школи: навч. посіб. / за ред. В.І. Лозової. 2006. 496 с.
6. Лутаєва Т.В., Кайдалова Л.Г. Педагогічна культура: навч. посіб. 2013. 156 с.
7. Нечепоренко Л.С., Подоляк Я.В., Пасынок В.Г.. Классическая педагогика. 1998. 420 с.
8. Уваркіна О. Сутність і зміст професійної культури спеціаліста. Вища освіта в Україні. 2005. № 4. С. 68–78.
9. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посіб. 2002. 560 с.